

*Душан Пророковић**Факултет за дипломатију и безбедност, Београд*

АРКТИЧКО ПИТАЊЕ И УТИЦАЈ НА БЕЗБЕДНОСТ ЕВРОПЕ

Сажетак

Арктичко питање постаје једно од најважнијих у међународним односима. Када је у питању међународна безбедност, овај регион се помиње због три ствари: 1) геостратегијског значаја, 2) утицаја климатских промена на топљење леденог покривача и заштиту биодиверзитета, 3) и експлоатације фосилних горива. Сведоци смо процеса милитаризације Арктика, а од односа снага кључних геополитичких играча, њихових циљева и међусобних веза, зависи и брзина климатских промена, енергетска безбедност и економска будућност европских држава. Неповољно по европске државе је што ЕУ као важан чинилац европске безбедности није директно укључена у политичке процесе доношења кључних одлука о будућности Арктика, а истовремено није војно способна да се наметне као чинилац у том процесу.

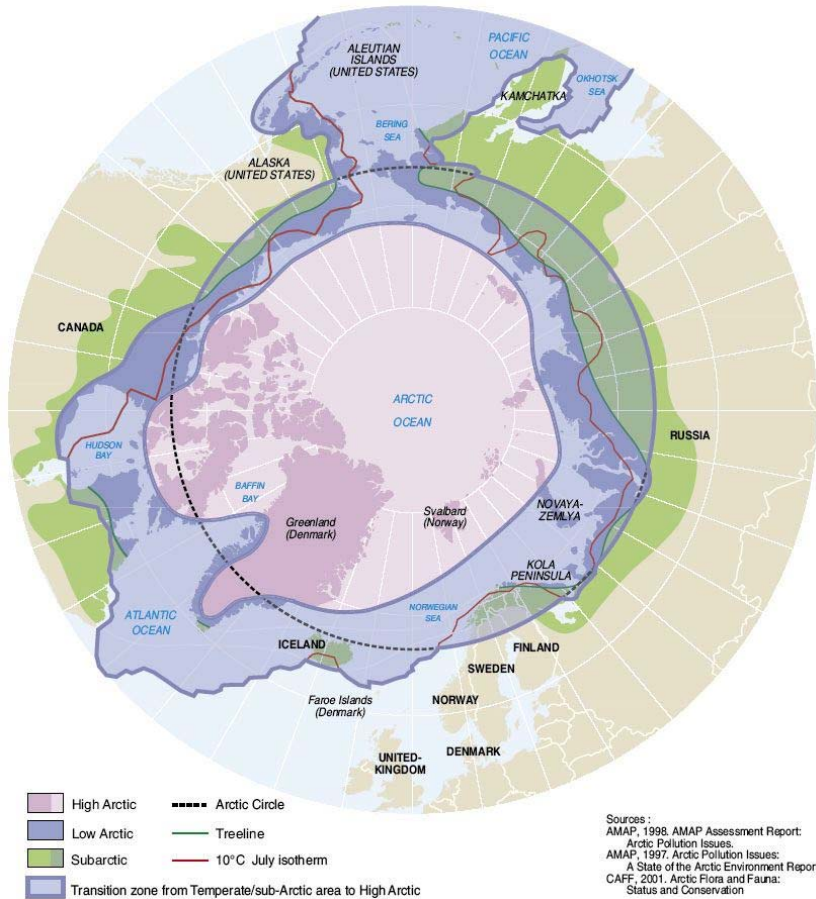
Кључне речи: *Арктик, климатске промене, енергетска безбедност, међународна безбедност*

Арктик, или „северна ледена капа“, обухвата северну поларну област на земљиној кугли. Хенри Лидел (*Henry George Liddell*) и Роберт Скот (*Robert Scott*) наводе да појам долази из грчког језика, од речи „арктикос“ (*ἀρκτικός*) или „арктос“ (*ἄρκτος*), при чему прва означава „северно“ где „обитавају медведи“, док друга означава медведа.¹⁾ Посматрано из угла географије, под Арктиком се подразумева територија која се налази унутар изотерме од 10°. Унутар овако омеђеног простора, Арктик обухвата најсеверније

1) Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, „ἀρκτικός“, „ἄρκτος“. Perseus Digital Library. на: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2315193&redirect=true>, приступљено 05. 05. 2015.

делове америчке и евроазијске континенталне масе, простирући се на око 26 милиона квадратних километара (копна и водених површина). Због нејединствености копнене масе, Арктик се не сматра засебним континентом.

Слика бр. 1. Ужи и шири појас Арктика²⁾

Ипак, посматрано из угла геостратегије и геополитике, под одредницу „арктичке области“ се може укључити значајно шира територија, представљена у табели бр. 1. С обзиром на то да се, када је у питању међународна безбедност, овај регион углавном помиње због три питања – геостратегијског значаја, утицаја кли-

2) Карта преузета са интернет странице *World Wildlife Fund*: http://assets.panda.org/img/original/arctic_definitions.jpg, приступљено 05. 05. 2015.

матских промена на топљење леденог покривача и заштиту биодиверзитета и експлоатације фосилних горива – за потребе овог рада је корисније и оправдано посматрати ширу територију Арктика. Због тога се у најзначајније арктичке територије убрајају и целокупна Аљаска (иако је, посматрано са ужег, географског становиштва, то само један њен део), затим и целокупне територије Јамалије и Јакутије (ако ни због чега другог, онда се овакав приступ може правдати тиме што се најзначајнија „јамалска река“ Об улива у Карско море, док се најдужи јакутски водотокови Лена, Колима и Олењок уливају у Северно ледено, Источносибирско и Лаптевско море) и Исланда (иако би, посматрано са ужег становишта, епитет арктичке области понело само северно острво Гримзеј, које припада Исланду, а налази се у зони арктичког круга).

Табела бр. 1. Најзначајније територије на Арктику

назив територије	држава	површина (км ²)	бр. станов. (оквирно)
Аљаска	САД	1,717,856	740,000
Алеути	САД	17,670	8,500
Јукон	Канада	482,443	34,000
Нунавик (Северни Квебек)	Канада	443,684	12,100
Нунавут	Канада	1,877,787	32,000
Северозападне тер.	Канада	1,183,085	44,000
Гренланд	Данска	2,166,086	60,000
Исланд	Исланд	103,001	325,000
Тромс	Норвешка	25,887	160,000
Свалбард	Норвешка	61,022	2,600
Нордланд	Норвешка	38,460	238,000
Финмарк	Норвешка	48,615	74,000
Лапонија (део)	Шведска	109,072	95,000
Лапонија (део)	Финска	98,984	181,000
Мурманска обл.	Русија	144,902	766,000
Архангелска обл.	Русија	587,400	1,200,000
Земља Фране Јосифа	Русија	16,134	ненасељено
Новосибирска острва	Русија	36,290	ненасељено
Нова земља	Русија	90,160	2,700
Јакутија	Русија	3,083,523	950,000
Тајмирија	Русија	879,000	35,000
Јамалија	Русија	769,251	540,000
Ненецки аутономни округ	Русија	176,810	44,000
Чукотка	Русија	721,481	51,000

Као што се може приметити из табеларног приказа, шира територија Арктика обухвата подручја која се налазе у осам суверених држава, чланица ОУН: САД, Канади, Данској, Исланду, Норвешкој, Шведској, Финској и Русији. Када је у питању Данска, арктичке области су Гренланд и Фарска острва, географски удаљена и саобраћајно слабије повезана са главним, континенталним делом државе (Гренланд је географски ближи Канади, САД и Русији, а Фарска острва су ближа Исланду, Норвешкој и Великој Британији - него континенталном делу Данске), што узрокује њихов специфичан положај у уставно-правном систему Краљевине Данске и широку аутономију.

Због неповољних климатских услова насељеност је врло мала³⁾. Скоро све арктичке државе су у различитим историјским периодима покушавале да подстакну насељавање северних територија (изузимајући Исланд, чија се целокупна територија налази у широј области Арктика), па због тога у етничкој структури становништва преовладавају или значајан удео представљају Руси, Норвежани, Исландјани, Швеђани, Финци и Данци (поред, наравно, Американаца и Канађана, који се, за разлику од европских *Kulturnation*-а, могу сврстати у такозване *Statsnation*-е), али је важно подвући да ове области насељава и низ староседелачких, домородачких етничких група или народа.⁴⁾ У табели бр. 2 приказана је бројност и лоцираност највећих и најзначајнијих аутохтоних етничких група и народа који насељавају Арктик. Насељавање европских народа доводи до уништавања традиционалних социјалних структура, а староседеоци се од друге половине XVIII века убрзано асимилију, због чега се предвиђа најпре нестајање појединих језика. Поред климатских услова које, између осталог, карактеришу дуге зиме са просечном температуром која се креће око -30°C и јаким хладним ветровима, староседеоци који насељавају арктичке области, а који се углавном баве ловом, риболовом и традиционалним сточарством (узгој ирваса) се сусрећу са проблемима сиромаштва, неадекватне здравствене заштите, недоступности образовања, несигурности у погледу снабдевености основним животним намирницама (пре-

3) Најхладније насељено место на планети, Ојмјакон, налази се у Јакутији (зими температуре падају и до -70°C). О животу у оваквим условима и становницима овог места више у чланку: Дарја Гонсалес, „Ојмјакон: живот у најхладнијем насељу на планети“, *Руска реч*, 14. јул 2012, доступно на: http://ruskarec.ru/articles/2012/07/14/ojmjakon_zivot_u_najhladnijem_naselju_na_planeti_15757.html, приступљено 05. 05. 2015.

4) О континуитету насељавања Арктика од стране домородаца више у: Robert Mcghee, *The last imaginary place: a human history of the Arctic world*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

храмбена безбедност) и тд.⁵⁾ Зато је, на пример, у поларним регионима Канаде смртност новорођенчади 3,5 пута већа него што је то просек у држави; животни век у поларним деловима Канаде је 12 година краћи него у осталим деловима земље, а на Гренланду 10 година краћи него у континенталном делу Данске⁶⁾; на Аљасци свако десето домаћинство живи испод границе сиромаштва, а стопа незапослености у Нунавуту се креће од 15-72%.⁷⁾

Табела бр. 2: Бројност и лоцираност староседелачких народа⁸⁾

народ	бројност	територија
Инуити	65.000	Аљаска, Нунавут, Нунавик
Калалити (Гренландски Инуити)	51.000	Гренланд (Инуити)
Алеути	17.000	Аљаска, Камчатка
Алутиики	4.000	Аљаска
Атабаски	6.400	Аљаска
Инупики	13.500	Аљаска
Ненци	65.000	Јамалија, Нененцки аутономни округ
Евенки (Тунгузи)	43.000	Јакутија, Унутрашња Монглија (НР Кина)
Ханти	31.000	Јакутија
Евени	19.000	Тажмирија, Чукотка
Сами	140.000	Норвешка, Шведска, Финска, Русија

5) Venla Lehti, Solja Niemel', Christina Hoven, Donald Mandell, Andre Sourander, „Mental health, substance use and suicidal behaviour among young people in the Arctic: A systematical review“, *Social Science & Medicine*, Vol. 69, Issue 8, Oct. 2009, стр. 1194-1203.

6) Peter Hotez, „Neglected Infections of Poverty among the Indigenous Peoples of the Arctic“, *PLOS Neglected Tropical Diseases*, 4 (1), Jan. 2010. Доступно на: <http://journals.plos.org/plosntds/article?id=10.1371/journal.pntd.0000606>, приступљено 05. 05. 2015.

7) Michael Kral, Lori Idlout, Bruce Minore, Ronald Dyck, Laurence Kirmayer, „Unikkartuit: Meanings of Well-Being, Unhappiness, Health, and Community Change Among Inuit in Nunavut, Canada“, *American Journal of Community Psychology*, Vol. 48, Is. 3-4, Mar. 2011, стр. 426-438.

8) Подаци преузети са: Федерална служба државне статистике, „Информационне материјале об окончањих итогах Всеросијске пописи насељеника 2010 годе“, доступно на: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm; Iñupiat of Arctic Alaska: <http://arcticcircle.uconn.edu/HistoryCulture/Iñupiat/>; CIA World Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xq.html>, приступљено 05. 05. 2015.

И поред тога што се велики део Арктика налази стално прекривен ледом, ова област има велики геостратегијски значај. У региону Диомедових острва је гранична зона између САД и Русије, две највеће војне (нуклеарне) силе на свету. Острва Велики Диомед (површине 29 км², припада Русији) и Мали Диомед (површине 7 км², припада САД) су међусобно удаљени свега 3.760 метара.⁹⁾

Табела бр. 3. Водене површине Арктика¹⁰⁾

Водена површина	Површина у км ²	Географски положај	Земље басена
Северни ледени океан	13,100,100	централни	
Бафинов залив	698,000	југозападни	КАН, ГРЕ-ДАН
Бофорово море	476,000	североисточно	САД, КАН
Баренцово море	1,400,000	југоисточно	НОР, РУС
Берингово море	2,000,000	северно	САД, РУС
Чукотско море	595,000	северно	САД, РУС
Источносибирско море	936,000	североисточно	РУС
Гренландско море	1,205,000	јужно	НОР, ГРЕ-ДАН, ИСЛ
Хадсонов залив	1,230,000	западно	САД, КАН
Карско море	880,000	источно	РУС, НОР
Лаптевско море	672,000	источно	РУС
Норвешко море	1,383,000	јужно	НОР, ИСЛ, ФО-ДАН

Због ограниченог приступа светском океану преко топлих мора (са јужне стране) Русија је принуђена да користи арктичке луке Мурманск и Архангелск и за потребе сопствене трговачке флоте, али и за испловљавање војних бродова и нуклеарних подморница у међународне воде. Због војно-поморског значаја Арктика, током Хладног рата су четири мореуза у овој области добила на важности: 1) Дејвисов пролаз (*Détroit de Davis*), који спаја Бафинов залив са Атлантским океаном (северозападни део атлантских вода) и налази се између Гренланда и Бафиновог острва; Нерсов пролаз

9) У руској топографији Велики Диомед се означава као *Остров Ратманова*, а Мали Диомед као *Остров Крузеништерна*. Између Великог и Малог Диомеда пролази датумска граница, тако да се ова два острва разликују по датуму за један дан. Једино стално насеље налази се на острву Мали Диомед и броји око 100 становника, претежно Чукча.

10) Легенда: КАН-Канада, ДАН-Данска, САД-Сједињене Америчке Државе, НОР-Норвешка, РУС-Русија, ИСЛ-Исланд, ГРЕ-Гренланд, ФО-Фарска острва.

(*Nares Strait*), који спаја Бафинов залив са Линколновим морем и Северним леденим океаном, а раздваја Гренланд и Елсмир; Дански пролаз (*Denmark Strait*), који спаја Гренландско море и Атлантски океан, а раздваја Гренланд и Исланд, ширине је око 260 километара, а дубине до 227 метара; и Берингов мореуз (енг. *Bering Strait*, рус. *Берингов пролив*), који раздваја Берингово море на северу и Чукотско море на југу, широк је 82 километра у најужем делу, а дубина воде износи свега 30 до 50 метара.¹¹⁾

Војно-стратешки значај Арктика био је један од најважнијих разлога због којег су се Данска, Исланд и Норвешка нашле међу оснивачима НАТО-а. Прави куриозитет је представљало чланство Исланда у једном војном савезу, с обзиром на то да Исланд није имао сопствене војне снаге још од 1869. године.¹²⁾ Од 1951. до 2006. године САД су користиле војну базу на Исланду, која је обухватала и стратешки важан војни аеродром у Кефлавику, коришћен за узлетање авиона који су патролирали јужним делом арктичких области. У годинама после Другог светског рата, када се геополитичким истраживањима и анализама бави све већи број истраживача у САД, Александер де Северски (*Alexander de Seversky*) упозорава да поред таласократске и телурократске димензије, постоји и трећа - аерократска.¹³⁾ Тако би, поред поморских моћи и континенталних моћи, постојале и *ваздушне моћи*, а таласократији и телуократији била би придодата и *аерократија*.¹⁴⁾ „На ово је у својим радовима указивао још и Карл Шмит, али је Северски целокупну теорију додатно разрадио, подвлачећи значај Арктика за војну авијацију,

11) Током Другог светског рата у Данском пролазу је дошло до велике поморске битке између немачких и британских снага 24. маја 1941. Услед честих и успешних акција немачких подморничких снага, савезничка морнарица је била принуђена да своје транспортне коридоре преко којих се из САД допремала помоћ у Велику Британију помера северно, ка областима Арктика. Тако су мора у јужним деловима арктичког појаса постала попришта поморских окршаја. О овоме више у другом поглављу монографије: Miloš Hubáček, *Moře v plamenech*, Panorama, Praha, 1983.

12) Посебним уговором између влада у Вашингтону и Рејкјавику утаночено је да ће САД изградити војну базу на острву, а да ће заузврат формирати Исландске одбрамбене снаге (*Iceland Defense Force*). Исландске одбрамбене снаге су биле под америчком војном командом и сачињавало их је преко 1350 америчких војника и официра и 650 Исланђана. Међутим, држављани Исланда нису били део „војних снага“, већ су попуњавали „невојне секторе“ (административно особље, лекарска служба, ватрогасци и тд.). Ватрогасне јединице су пролазиле војну обуку, коју су обезбеђивале војне снаге САД. О овоме више у: Olafur Th. Hardarson, „Icelandic Security and Foreign Policy“, *Cooperation and Conflict*, Vol. XX (1985), стр. 297-316.

13) Alexander de Seversky, *Air Power; Key to Survival*, Simon and Schuster, New York, 1950.

14) Oskar Krejčí, *Mezinárodní politika*, Ekopress, Praha, 2010, стр. 543-544.

закључујући попут Спајкмена да је одатле могуће брзо реаговати ка било којој тачки на планети.¹⁵⁾

Такође, кроз воде Арктика пролази најкраћа поморска рута од Пацифика до Атлантика, такозвани Северни морски пут. Пловидбом овим транспортним коридором пут од јапанске Јокохаме до холандског Ротердама се скраћује са 35-38 на 20-23 дана у односу на пловидбу кроз Суецки канал. Северним морским путем је Владивосток удаљен од Санкт Петербурга око 14.000 километара, док је трасом кроз Суецки канал удаљеност између ове две луке 23.000 километара.¹⁶⁾ Током хладноратовског периода совјетске власти нису дозвољавале пловидбу овом рутом бродовима који су били регистровани у другим земљама. С обзиром да је било немогуће користити Северни морски пут без уласка у совјетске територијалне воде (данас руске територијалне воде), овај правац је остао неискоришћен за развој међународне трговине. „Северни морски пут (СМП) представља најкраћу руту између Тихог и Атлантског океана. Историја међународног трговинског транспорта преко СМП почела је тек 2009, када су два брода натоварена са 700.000 тона терета успешно прошла овом трасом. Такође је забележено да су 2011. кроз „северни Суец“ реализоване 34 пловидбе, са укупно 900.000 тона превезеног терета. До 15. октобра 2012. извршено је 38 пловидби у тој години. Према подацима Министарства саобраћаја Руске Федерације, теретни транспорт дуж СМП треба да до 2020. порасте на 70 милиона тона годишње.“¹⁷⁾ Због неповољних климатских услова, овај путни правац је непроходан (залеђен) током већег дела године, а чак и у летњим месецима није безбедно обављати пловидбе без помоћи руске флоте нуклеарних ледоломаца. Ипак, услед сталног повећавања обима трговинске размене између азијско-пацифичких и европских земаља, великих уштеда које се јављају коришћењем Северног морског пута, као и безбедносних ризика (пирати у Андаманском мору и Аденском заливу) и закрчења Суецког канала, очекује се да количина превезеног терета у будућности континуално расте. Поред тога, климатске промене ће чинити своје, па ће отапањем леда у арктичком појасу Север-

15) Душан Пророковић, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник: Геополитика, Београд, 2012, стр. 125.

16) „Северни морски пут“, *Руска реч*. Доступно на: http://ruskarec.ru/multimedia/infographics/2014/04/30/severni_morski_put_30223.html, приступљено 05. 05. 2015.

17) Олга Сењина, „Теретни бродови бирају руски Арктик“, *Руска реч*, 8. фебруар 2013, доступно на: http://ruskarec.ru/economics/2013/02/08/teretni_brodovi_biraju_ruski_arktik_19303.html, приступљено 05. 05. 2015.

ни морски пут све дуже током године бити проходан за трговачке бродове.

Управо су климатске промене други важан разлог због којег је арктичко питање значајно за безбедност Европе. Повећавање просечне годишње температуре на планети, промене у облачности, промене атмосферских циркулационих схема и повећано загревање океана сунчевим зрацима доводе до сталног топљења северног леденог покривача. Количина леда у Северном леденом океану је све мања. Стопа смањења површине под ледом је у периоду између 1979-2000. године износила -6,4% по деценији, за период 1979-2004. године је била -7,7% по деценији, а за период 1979-2006. године -8,4% по деценији¹⁸⁾. „У последњих пет-шест година руб леденог покривача у Карском мору удаљио се од обале за 700-800 км²¹⁹⁾. Да је овакав тренд настављен показују истраживања из 2010. године, која показују да је те године забележено рекордно топљење леденог покривача на Гренланду од када се мерења овакве врсте раде.²⁰⁾ Узимајући у обзир само последњу деценију, смањење леденог покривача у септембру, када лед има минималну површину, било је -18%²¹⁾. Климатске промене у региону Арктика нарушавају до сада успостављену природну равнотежу, што узрокује смањивање или чак нестанак читавог низа биљних и животињских врста. Прве последице трпе ловци и риболовци, чији су улови из године у годину све мањи. Ова недаћа посебно погађа староседелачке народе и етничке групе, којима су лов и риболов често и једини извори прихода. Међутим, још већи проблем може представљати поремећај у целокупном ланцу исхране, до чега ће довести смањење броја или нестанак појединих врста. Поред тога, део научника упозорава да стално топљење леда смањује салинитет воде океана, што, опет, има утицаја на динамику тока морских струја. Владимир Полеванов предвиђа да због овога може доћи до успоравања Голфске струје, што би узроковало драматичне промене у Северној

18) Jullienne Stroeve et al., „Tracking the Arctic’s shrinking ice cover: another extreme September minimum in 2004.”, *Geophysical Research Letters*, Vol. 32, Issue 4 (Feb 2005), доступно на: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1029/2004GL021810/abstract>, приступљено 05. 05. 2015.

19) Вадим Пономарјов, „Пат за енергију Севера“, *Руска реч*, 21. септембар 2012, доступно на: http://ruskarec.ru/articles/2012/09/21/rat_za_energiju_severa_16975.html, приступљено 05. 05. 2015.

20) Marco Tedesco et al., „Record Summer Melt in Greenland in 2010“, *EOS, Transactions American Geophysical Union*, Vol. 92, Issue 15 (April 2011), стр. 126-127.

21) Donald Perovich, Jacqueline Richter-Menge, „Loss of sea ice in the Arctic”, *Annual Review of Marine Science*, Vol. 1 (2009), стр. 417-441.

Америци и Европи.²²⁾ Голфска струја настаје у Мексичком заливу, захваљујући разлици у концентрацији соли и температури воде у морима Кариба и Атлантика. Тако се обезбеђује стални проток топле водене струје дуж европске обале, што има повољан утицај на климу у Европи.²³⁾ Успоравањем или заустављањем Голфске струје, у Европи би могло доћи до осетног смањивања просечне годишње температуре, што би оставило последице на низ других области (пољопривреда, транспорт, енергетска безбедност и тд.). Када је о животној средини на Арктику реч, треба додати и да су три локације на архипелагу Нова земља (*Новая Земля*) коришћене као полигон за подземне и ваздушне нуклеарне експерименте Совјетског савеза од 1955-1990. године, што је оставило трајне последице.²⁴⁾

Арктик је важан и због питања енергетске безбедности и доступности ресурсима воде. Иако још увек у доброј мери неистражена, арктичка нафтна зона (представљена на географској карти бр. 2) има минималне могуће резерве од 90-110 милијарди барела (што је светска потрошња за три године), на које право полажу Русија (има највећи приобални појас-процењене резерве у Баренцовом мору, северни део западносибирског налазишта и резерве у Тиманско-печорском басену), САД (део изворишта на северу Аљаске), Канада (северни део Квебека, Нунавут, Северозападне територије, Јукон и Њуфаундленд), Норвешка (Баренцово море) и Данска (захваљујући томе што је Гренланд у њеном саставу). Још оптимистичније процене износи Вадим Пономарјов који наводи да „према подацима геолошке службе САД, објављеним 2008, подручје изнад

22) Владимир Полеванов, „Игра в Гольфстрим“, *Око Планеты*, 12.04.2012, доступно на: <http://oko-planet.su/pogoda/listpogoda/page,2,112118-vladimir-polevanov-igra-v-golfstrim.html>, приступљено 05. 05. 2015.

23) Због утицаја Голфске струје клима у Европи је много блажа него у Северној Америци у регионима који се налазе на истој географској ширини. Лондон се налази на истој географској ширини као и канадски Гус беј (*Goose Bay*; сличности са положајем Лондона су и што се налази на ушћу реке у море), али је разлика у просечној годишњој температури велика-док је у престоници Велике Британије то 9,7°C, у месту на Њуфаундленду она износи тачно 0°C. Поред овог примера, може се још навести и како су Париз и Бостон на сличним географским ширинама, као и Рим и Њујорк, а да су климатски услови у овим градовима сасвим другачији.

24) Више у: Ашот Саркисов и др., „Проблемы радиационной реабилитации арктических морей, способы и пути их решения“, *Арктик. Экология и экономика*, No1, 2011, стр. 70-81. Претпоставља се да је током 224 пробе на овом подручју детониран еквивалент од 265 мегатона ТНТ. 30.октобра 1961. године на Новој земљи је тестирана и бомба под кодним називом РДС-220, познатија као „Цар бомба“ или „Велики Иван“. Била је 1.400 пута јача од две нуклеарне бомбе бачене на Хирошиму и Нагасаки (заједно). Избачена је са висине од 10.500 метара, са падобраном који је требало да успори пад и омогући посади авиона довољно времена да се удаљи од места експлозије. Детонација се осетила у Финској, која је удаљена 900 км, ватрена кугла је била широка 8, а печурка настала после експлозије висока 65 км.

Поларног круга може да садржи око 22% неоткривених резерви нафте и гаса које се технички могу експлоатисати²⁵⁾. Поред нафте, испод морског дна су значајна налазишта земног гаса, а Арктик је важан због коришћења водених и биолошких ресурса, као и других стратешки важних сировина.

Слика бр. 2. Могуће нафтне резерве на Арктику²⁶⁾

Због богатих налазишта фосилних горива и осталих сировина, између арктичких земаља долази до све већих напетости. У децембру 2014. године Данска је поднела захтев Комисији УН за границе континенталног гребена (*UN CLCS-Commission on the Limits of the Continental Shelf*) да јој се додели огромна територија арктичког гребена од 895.000 км², укључујући и Северни пол. Према Конвенцији УН о поморском праву (*UNCLOS- United Nations Convention on the Law of the Sea*) из 1982. године, одређене земље могу да прошире своју приобалну економску зону од 200 миља ако докажу да су узвишења океанског дна (гребени) у области на коју

25) Вадим Пономарјов, „Рат за енергију Севера“, *Руска реч*, 21.септембар 2012, доступно на: http://ruskarec.ru/articles/2012/09/21/rat_za_energiju_severa_16975.html, приступљено 05. 05. 2015.

26) Преузето са: *US Energy Information Agency*. Доступно на: <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=4650>, приступљено 05. 05. 2015.

полажу право – повезана са континентом и да су у ствари његов продужетак. Међутим, ту постоји ограничење: проширење је могуће највише за додатних 150 миља. Иза поменутог појаса почињу неутралне воде, односно акваторија Светског океана.²⁷⁾ Уколико обалска држава докаже да гребен у приобалном делу представља природни наставак њеног копна, онда стиче право експлоатације рудног богатства са тог простора. У реакцији на потез Данске, министар природних ресурса и екологије Русије Сергеј Донској (Сергей Донской) је саопштио: „Комисија не одређује припадност Северног пола овој или оној држави. Питања разграничења морских пространстава су ствар преговора између арктичких држава. Комисија је научни орган који одређује који део морског дна се може третирати као шелф, а не одређује припадност делова морског дна. Зато је потпуно неважно да ли Данска у свом захтеву претендује на Северни пол или не“²⁸⁾. Русија је животно заинтересована за Арктик, па отуда и овакве реакције, али и низ иницијатива и акција које предузима. Поред Северног морског пута и значајних изворишта нафте, треба подвући да од 37.000 километара дуге морске обале Русије, највећи део отпада на северну обалу и регион Арктика; чак 7 субјеката Федерације делимично или потпуно припада арктичкој зони; у зависности од тога која се територија Арктика посматра (ужа или шира), на том простору живи између 2 и 3,6 милиона становника Русије; у тој зони се производи 80% руског гаса, 60% бакра, преко 85% никла и кобалта и 95% метала платинске групе, што чини око 15% бруто домаћег производа Русије. У документу под називом „Основе државне политике Руске Федерације на Арктику за период до 2020. године“ наводи се како су планови да из арктичке зоне Русија убудуће обезбеђује знатне количине фосилних горива (нафта и природни гас), водених и биолошких ресурса, као и друге стратешки важне сировине. Стратегија, која је донета 2008. године треба да буде реализована у две етапе. У првој етапи до 2015. године неопходно је да буду створени услови за јачање националне безбедности комплексним развојем арктичке зоне. Због овога је 2013. године започето обнављање 7 војних аеродрома на Арктику који су били напуштени још од времена распада Совјетског савеза, а формирана је и посебна Прва арктичка бригада Стратешке команде Северне флоте у децембру 2014. Према проценама Роберта Фарлија (Robert Farley), Русија је до почетка 2015.

27) Текст Конвенције доступан на: http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm, приступљено 05. 05. 2015.

28) „Данска претендује на Северни пол“, *Руска реч*, 16. децембар 2014, доступно на: http://russkarec.ru/news/2014/12/16/danska_pretenduje_na_severni_pol_35905.html, приступљено 05. 05. 2015.

разместила на Арктику „такву војну снагу, која је потпуно спремна за руковођење глобалним, односно светским ратом који може бити изазван тензијама светских сила због Арктика“²⁹⁾. У другој фази, до 2020. морају бити окончани хидрографски радови и израђена документација неопходна за међународну правну верификацију спољне границе континенталног гребена Русије у Северном леденом океану.³⁰⁾ Још 2010. је на иницијативу академика Николаја Лавјорова (*Николай Лавёров*) руска Федерална агенција за експлоатацију земних богатстава (Роснедра - *Федеральное агентство по недропользованию*) укључила Руску академију наука у припрему захтева који Русија треба да преда Комисији УН за границе континенталног гребена. У питању је рад на моделу еволуције арктичког региона, којим се доказује како Евроазијска континентална плоча залази у океан, па су Гребен Ломоносова и Гребен Менделјејева продужетак континенталне масе. Због тога би Русија добила право на експлоатацију морског дна површине веће од милион квадратних километара.

Као што је већ наведено, питање простирања сопствене територије арктичким гребеном потегла је и Данска. До 2011. године Данска је експедиције које су испитивале ово питање организовала заједно са научним институцијама из Шведске и САД. Иначе, у „Стратегији за Арктик“ ове земље се велика пажња посвећује међународној сарадњи и подвлачи неопходност договора са партнерским државама. Данска стратегија се темељи на 4 стуба: 1) Арктик треба да постане место сигурно за живот; 2) неопходно је обезбедити самоодрживи развој; 3) предузети све неопходне мере како би се заштитила животна средина; 4) активности координирати са партнерима из међународне заједнице.³¹⁾ Иначе, Данска инсистира на поштовању међународног права, а због сложеност односа са Гренландом и Фарским острвима, приметан је и покушај детаљног регулисања шта су права и обавезе централних (у Копенхагену), а шта локалних власти (у Нууку и Торшавну). Већи део прихода од експлоатације минералних сировина треба да остаје локалним властима, што за Гренланд може бити огроман извор прихода. До сада, на Гренланду су пронађена велика налазишта бакра, гвожђа,

29) Robert Farley, „The Ultimate Cold Warrior: 5 Weapons Russia Could Use in an Arctic War“, *National Interest*, December 14 2014, доступно на: <http://nationalinterest.org/feature/the-ultimate-cold-warrior-5-weapons-russia-could-use-arctic-11784>, приступљено 05. 05. 2015.

30) „Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу“. Доступно на: <http://www.arctic-council.org/index.php/en/document-archive/category/12-arctic-strategies>, приступљено 05. 05. 2015.

31) „Denmark, Greenland and the Faroe Islands: Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011-2020“, Ministry of Foreign Affairs, Copenhagen, 2011.

ванадијума, молибдена, титанијума, ниобијума и тантала, као и значајне резерве графита, галијума, хрома, никла, цинка и уранијума.³²⁾ И Данска, као и Русија, велику пажњу посвећује опремању сопствених војних снага до 2020. године.

За један од четири кључна циља, поред заузимања позиције „глобалног лидера у истраживањима на Арктику“, „заштите северних земаља и вода“ (мисли се на заштиту животне средине и културног наслеђа, прим. аут.) и „развоја инфраструктуре“ (саобраћајне, социјалне, здравствене и тд.), Канада проглашава и „доказивање суверенитета на овом простору“.³³⁾ Прва три циља је неопходно остварити да би се подстакла експлоатација богатих ресурса, наравно, уз вођење рачуна о ненарушавању животне средине и еколошких стандарда и развој неопходне инфраструктуре, али је предуслов свега питање способности државе да контролише ову територију. То је могуће постићи користећи дипломатска средства и кроз међународне форуме, договарајући са осталим арктичким државама правила игре, али и јачањем сопствених оружаних снага. Због тога је предвиђено отварање новог центра за обуку (на локацији Resolution Bay), затим и модернизација јединица Канадских ренџера (*Canadian Rangers*) - резервних снага способних да обављају надзор на овој територији³⁴⁾, конструкција новог ледоломца (највећег који је постојао у канадској флоти икада), ревитализација подморничких база и набавка нових патролних бродова. Канада је такође предложила и доношење нових правних норми у области заштите животне средине (у оквиру документа под називом *Arctic Waters Pollution Prevention Act*) којима би се јурисдикција приобалних држава проширила на воде које се налазе 200 миља од обале (не као што је до сада 100 миља), чиме би се територија надлежности Канаде проширила за око пола милиона квадратних миља.³⁵⁾ Образложење је да постоји реална претња по канадски екосистем уколико дође до већих загађења у приобалном појасу других држава или међународним територијалним водама.

32) *Исто*, стр. 9-10, 13, 28.

33) „Canada’s Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future“; Government of Canada, Minister of Indian Affairs and Northern Development and Federal Interlocutor for Métis and Non-Status Indians, Ottawa, 2009, стр. 9-13, 26-27.

34) Због улоге коју имају у арктичкој области, често се у канадској штампи ова јединица, основана 1947. године назива и „Арктичким ренџерима“ (*Arctic Rangers*).

35) „Canada’s Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future“; Government of Canada, Minister of Indian Affairs and Northern Development and Federal Interlocutor for Métis and Non-Status Indians, Ottawa, 2009, стр. 11.

За САД први стратешки циљ је „унапредити безбедносне интересе САД“ на Арктику. Због тога је неопходно подићи бројност и опремљеност војних снага у овом региону, повећати позорност, прикупљати већи број информација о понашању и циљевима других арктичких држава.³⁶⁾ Као други циљ наводи се спровођење континуалних активности у циљу заштите животне средине, а као трећи јачање међународне сарадње.

Најдетаљније стратешке документе о развоју Арктика нуди на увид Норвешка. Норвешка је успешно решила питање разграничења са Русијом у Баренцовом мору 2010. године, после преговора о подели територије величине око 175.000 км² који су трајали скоро 40 година. Ова земља је петнаести највећи произвођач сирове нафте и седми највећи произвођач земног гаса на свету³⁷⁾, а највећа нафтна компанија у земљи је државни „Статоил“, што утиче на буџетске приходе. Отуда и дугорочно планирање којим се посебна пажња посвећује праћењу климатских промена и предлагању решења у том смеру, обезбеђивању морских рута и брзом деловању у случају хаварија, развоју иновационих технологија и туризма у арктичком појасу, улагању у инфраструктуру и заштити културне баштине староседелачких народа, пре свега народа Сами. Норвешка је и иницијатор посебног облика прекограничне сарадње по свим наведеним питањима, којом се подстичу локалне и регионалне власти да узму много веће учешће у заједничким програмима.³⁸⁾

Све арктичке државе, укључујући и Исланд, Шведску и Финску, наводе међу својим стратешким циљевима две ствари: 1) одређење да се више ради на очувању животне средине и спрече климатске промене, 2) да се ојача међународна сарадња³⁹⁾. У последњих деценију и по формирано је неколико међународних организација које се баве питањима од значаја за Арктик. Међу организацијама које фаворизују прекограничну сарадњу је Баренцки регионални савет (*Barents Regional Council*) који окупља регионе из Финске (Каину, Лапонија и Оулу), Норвешке (Финмарк, Нор-

36) „National Strategy for the Arctic Region“, President of the United States, May 10 2013, Washington, 2013.

37) Према подацима US Energy Information Administration, доступно на: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=no>, приступљено 05. 05. 2015.

38) „New Building Blocks in the North: The next step in the Government’s High North Strategy“, Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Oslo, 2009, стр. 13-16, 18-22, 25-36, 42-44.

39) „Finland’s Strategy for the Arctic Region 2013“, Prime Minister’s Office Publication, 16/2013, Helsinki, 2013; „A Parliamentary Resolution on Iceland’s Arctic Policy“, Approved at Althingi 139th legislative session March 28 2011, Reykjavik, 2011; „Sveriges strategi för den arktiska regionen“, Stockholm, 2012, доступно на: <http://www.arctic-council.org/index.php/en/document-archive/category/12-arctic-strategies>, приступљено 05. 05. 2015.

дланд и Тромс), Русије (Архангелска област, Мурманска област, Карелија, Република Коми и Ненецки аутономни округ) и Шведске (Норботен и Вестерботен). У оквиру организације су формиране радне групе за економску сарадњу, заштиту животне средине, транспорт и ванредне ситуације.⁴⁰⁾ Иначе, ова организација функционише у оквиру ширег савета - Баренцког евро-арктички савета (*Barents Euro-Arctic Council*), преко којих се одвија сарадња влада четири државе. Ту су такође и Алеутски међународни савез (*Aleut International Association*), који окупља представнике Алеута са Аљаске (САД) и Камчатке (Русија); Арктички савет Атабаска (*Arctic Athabaskan Council*, САД, Канада); Кучински међународни савет (*Gwich'in Council International*, Канада, САД); Савет Инуита Поларног круга (*Inuit Circumpolar Council*, Гренланд, Канада, САД, Русија); Савет народа Сами (*Saami Council*, Норвешка, Русија, Шведска, Финска); као и посебна организација која није међународна, већ функционише у оквиру Русије-Удружење староседелачких и малобројних народа Севера, Сибира и Далеког истока Русије (*Ассоциация коренных, малочисленных народов Севера, Сибири и Дальнего Востока Российской Федерации-АКМНССиДВ*), али која окупља представнике свих регистрованих домородачких народа и етничких група севера, па закључци који се доносе и мере које се предузимају, често производе ефекте који прелазе руске границе и тичу се рада осталих, поменутих међународних организација.

Најважнија организација, која у свој састав укључује и све до сада набројане организације у статусу „сталних учесника“, а у чије чланице су осам држава Арктичког архипелага (Канада, Данска, Финска, Исланд, Норвешка Русија, Шведска и САД) је Арктички савет (енг. *Arctic Council*, рус. *Арктический совет*) основан 1996. године⁴¹⁾. Арктички савет је до сада конституисао шест радних група (за праћење и процену догађаја на Арктику, за заштиту биљних и животињских врста, за ванредне ситуације и превенцију, за заштиту мора и морског приобаља, за одрживи развој, за борбу против загађивања и загађивача) и дефинисао четири заједничка стратешка документа (Процена о арктичком биодиверзитету, Програм праћења биодиверзитета Поларног круга, Процена утицаја промена арктичке климе, Извештај о условима живота и људском развоју на Арктику)⁴²⁾. О све већем значају ове организације го-

40) О овоме више на: <http://www.beac.st/in-English/Barents-Euro-Arctic-Council/Working-Groups>, приступљено 05. 05. 2015.

41) О овоме више на страници Arctic Council: <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/arctic-council/about-arctic-council>, приступљено 05. 05. 2015.

42) *Arctic Council Working Groups*: Arctic Monitoring and Assessment Programme; Conservation of Arctic Flora & Fauna; Emergency Prevention, Preparedness & Response; Protection

вори и податак да је до почетка 2015. године чак 12 земаља примљено у статус сталних посматрача (Кина, Индија, Јапан, Јужна Кореја, Сингапур, Немачка, Француска, Холандија, Велика Британија, Италија, Пољска, Шпанија), уз које још постоје и два ад хок посматрача, који морају да траже сагласност Арктичког савета да присуствују седницама по појединим тачкама дневног реда (у том статусу су Европска унија и Турска).

Куриозитет представља однос Арктичког савета према ЕУ. Три чланице Арктичког савета су уједно и чланице ЕУ - Данска, Шведска и Финска. Међутим, ЕУ није успела да обезбеди чак ни статус сталног посматрача у овој организацији. ЕУ је, као и арктичке државе, усвојила неколико стратешких докумената који се тичу Арктика, а три главна циља су: 1) заштита Арктика у сарадњи са народима који насељавају тај простор; 2) промовисање одрживог развоја и одрживе експлоатације ресурса; 3) јачање међународне сарадње. У наредном периоду Европска комисија ће се фокусирати на три теме које се директно тичу Арктика: 1) подршка истраживањима о климатским променама на Арктику и представљање резултата јавности; 2) инсистирање на проналажењу механизма који ће гарантовати одрживу експлоатацију ресурса; 3) интензивирање дијалога са арктичким државама и староседелачким народима и етничким групама које насељавају тај простор.⁴³⁾ Арктик је за ЕУ занимљив због три ствари. Прво, то су могуће последице климатских промена и наглог отопљавања, које ће се највише осетити у Европи. Друго, то је питање отварања нових поморских рута за повезивање Европе и Тихоокеанског региона. И треће, краткорочно вероватно и најважније питање, јесте енергетска безбедност и почетак експлоатације фосилних горива на Арктику. ЕУ је животно заинтересована за сирову нафту, пошто увози преко 50% овог енергента, а за гас су као крајњи корисници посебно заинтересоване западноевропске континенталне земље, које увозе око 70% овог енергента⁴⁴⁾.

of the Arctic Marine Environment; Sustainable Development Working Group; Arctic Contaminants Action Program; *Arctic Council Programs and Action Plans*: Arctic Biodiversity Assessment; Circumpolar Biodiversity Monitoring Program; Arctic Climate Impact Assessment; Arctic Human Development Report.

43) Према: „Council conclusions on developing a European Union Policy towards the Arctic Region“, Council of the European Union, FOREIGN AFFAIRS Council meeting, Brussels, 12 May 2014; „European Parliament resolution of 12 March 2014 on the EU strategy for the Arctic 2013/2595(RSP)“, European Parliament, Strasbourg, 12 March 2014; „Developing a European Union Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps“, European Commission, Brussels, 26.02.2012.

44) Marcela Cupalová, „Energetická bezpečnost EU“, у: *Energetická bezpečnost-geopolitické souvislosti*, Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, Praha, 2008, стр. 158-184.

На заседању Арктичког савета у мају 2013. године у статус сталног посматрача су примљене Индија, Кина, Јапан, Јужна Кореја, Италија и Сингапур, али не и ЕУ, чији је захтев одбијен.⁴⁵⁾ Често се наводи да су разлози одбијања рестриктивне одредбе правних норми ЕУ, којима се прописују годишње квоте излова рибе, као и изричу забране лова појединих животињских врста (фоке, на пример). Међутим, праве разлоге би требало тражити у геополитици са једне, и традиционалној себичности држава са друге стране. Што се геополитичких разлога тиче, у решавање арктичког питања директно су укључена два велика геополитичка играча - САД и Русија, затим и Канада, као важна регионална сила, а све већи интерес показују и Кина и Јапан. Улазак ЕУ у ову геополитичку игру није у интересу ниједне од ових сила. Због тога је приметно расположење да се разговара појединачно са европским државама, али не и са ЕУ као целином. Са друге стране, интерес пре свега Данске, није да своја богатства пронађена на Гренланду дели са другима, већ да их искористи за сопствени развој. Што се Данске тиче, она је уједно и чланица НАТО-а, па тако може да обезбеди своје арктичке границе ефикасније него преко чланства у ЕУ. Шведска и Финска нису чланице НАТО, па су стога заинтересованије да праве простор за веће присуство ЕУ на Арктику, јер ће тако боље заштити сопствене интересе. Међутим, ове две земље немају приступ арктичким водама, што се одражава неповољно на њихов укупни положај на Арктику и у великој мери, посматрано са аспекта реалполитике, ограничава њихову могућност реаговања (немају приступ богатим налазиштима фосилних горива и осталих сировина, немају своју приобалну економску зону и тд.).

С обзиром на покушаје да се најпре Конвенцијом о будућности Европе, а затим и Лисабонским споразумом, утврде основе за вођење јединствене спољне и одбрамбене политике ЕУ, дешавања око укључивања ЕУ у решавање арктичког питања делују онеспокојавајуће. ЕУ покушава да се активно укључи у ове процесе, али је она ипак у доброј мери скрајнута. То представља опасност по безбедност континента у целини. Чини се да ће тако и остати све док ЕУ не формира сопствене војне снаге (ако их формира!). Све док ЕУ у војном смислу зависи од НАТО и њена безбедност ће у великој мери зависити од САД. Иначе, од осам арктичких држава, чак пет њих је у НАТО (САД, Канада, Исланд, Норвешка, Данска). Канадски истраживач Роберт Јубер (Robert Huebert) наводи да је приметно како су арктичке државе све спремније не само да своје интересе бране дипломатским путем, већ и војним средствима.

45) Nikolaj Nielsen, „China beats EU to Arctic Council membership“, *EU Observer*, 16 MAY 2013, доступно на: <https://euobserver.com/eu-china/120138>, приступљено 05. 05. 2015.

Како наводи, САД, Канада, Русија, Норвешка и Данска су за последњих 25 година произвеле или најавиле производњу најмање 66 бродова чија је намена вођење борбених дејстава у арктичким условима. Међу њима су нове брзе норвешке фрегате са ојачаним трупом за пловидбу по залеђеној површини, 12 нових патролних бродова Данске, 12 пројеката нуклеарних подморница САД, 15 нових подморница Русије, уз још један нуклеарни ледоломац. Поред тога, Русија је обновила летове својих стратешких бомбардера изнад Арктика и започела са формирањем специјалних војних снага задужених за одбрану виталних интереса на Арктику.⁴⁶⁾

Сведоци смо процеса милитаризације Арктика, а од односа снага кључних геополитичких играча, њихових циљева и међусобних веза, зависи и да ли ће и када бити предузимане мере које имају за циљ успоравање климатских промена, енергетска безбедност и економска будућност европских држава⁴⁷⁾. При томе, ЕУ као незаобилазан чинилац европске безбедности није директно укључена у процес доношења најважнијих одлука о будућности Арктика, а истовремено није војно способна да се наметне као чинилац у том процесу. Због овога ће се питање безбедности Европе и њених интереса на Арктику морати решавати дипломатским средствима, сталним вршењем политичких и других притисака (пре свега на Данску, Шведску и Финску, али у великој мери и на Норвешку и Исланд) и договорима са САД и Канадом са једне (тесна сарадња са НАТО), и Русијом (усаглашавање заједничког наступа по појединим питањима) са друге стране. Уколико такав приступ не донесе жељени резултат, Европа ће бити талац договора између две највеће арктичке земље, које ће наметнути договорена решења осталима.

ЛИТЕРАТУРА

Cupalová, Marcela, „Energetická bezpečnost EU“, у: *Energetická bezpečnost-geopolitické souvislosti*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, 2008.

Farley, Robert, „The Ultimate Cold Warrior: 5 Weapons Russia Could Use in an Arctic War“, *National Interest*, December 14 2014, доступно на:

46) Robert Huebert, „Canadian Arctic Maritime Security: The Return to Canada's Third Ocean“, *Canadian Military Journal*, Vol. 8, No. 2 (Summer 2007), стр. 9-16. Abhijit Singh, „The Creeping Militarisation of the Arctic“, *The Diplomat*, October 16 2013, доступно на: <http://the-diplomat.com/2013/10/the-creeping-militarization-of-the-arctic>, приступљено 05. 05. 2015.

47) о милитаризацији Арктика више у: Alexandre Piffero Spohr et al., „The Militarization of the Arctic: Political, Economic and Climate Challenges“, *UFRGSMUN/UFRGS Model United Nations Journal*, Vol. 1, 2013, стр. 11-70.

- <http://nationalinterest.org/feature/the-ultimate-cold-warrior-5-weapons-russia-could-use-arctic-11784>, приступљено 05. 05. 2015.
- Гонсалес, Дарја, „Ојмјакон: живот у најхладнијем насељу на планети“, *Руска реч*, 14. јул 2012, доступно на: http://ruskarec.ru/articles/2012/07/14/ojm-jakon_zivot_u_najhladnijem_naselju_na_planeti_15757.html, приступљено 05. 05. 2015.
- Hardarson, Ólafur Th., „Icelandic Security and Foreign Policy“, *Cooperation and Conflict*, Vol. XX, 1985.
- Hotez, Peter, „Neglected Infections of Poverty among the Indigenous Peoples of the Arctic“, *PLOS Neglected Tropical Diseases*, 4 (1), 2010 доступно на: <http://journals.plos.org/plosntds/article?id=10.1371/journal.pntd.0000606>, приступљено 05. 05. 2015.
- Hubáček, Miloš, *Moře v plamenech*, Praha: Panorama, 1983
- Huebert, Robert, „Canadian Arctic Maritime Security: The Return to Canada's Third Ocean“, *Canadian Military Journal*, Vol. 8, No. 2, 2007.
- Kral, Michael, Idlout, Lori, Minore, Bruce, Dyck, Ronald, Kirmayer, Laurence, „Unikartuit: Meanings of Well-Being, Unhappiness, Health, and Community Change Among Inuit in Nunavut, Canada“, *American Journal of Community Psychology*, Vol. 48, Is. 3-4, 2011.
- Krejčí, Oskar, *Mezinárodní politika*, Praha: Ekopress, 2010.
- Lehti, Venla, Niemelä, Solja, Hoyen, Christina, Mandell, Donald, Sourander, Andre, „Mental health, substance use and suicidal behaviour among young people in the Arctic: A systematical review“, *Social Science & Medicine*, Vol. 69, Issue 8, 2009.
- Liddell, Henry George, Scott, Robert, *A Greek-English Lexicon*, Perseus Digital Library, 2012. Доступно на: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2315193&redirect=true>, приступљено 05. 05. 2015.
- McGhee, Robert, *The last imaginary place: a human history of the Arctic world*, Oxford: Oxford University Press, 2005
- Nielsen, Nikolaj, „China beats EU to Arctic Council membership“, *EU Observer*, 16 May 2013, доступно на: <https://euobserver.com/eu-china/120138>, приступљено 05. 05. 2015.
- Petrovich, Donald, Richter-Menge, Jacqueline, „Loss of sea ice in the Arctic“, *Annual Review of Marine Science*, Vol. 1, 2009.
- Пономарјов, Вадим, „Рат за енергију Севера“, *Руска реч*, 21. септембар 2012, доступно на: http://ruskarec.ru/articles/2012/09/21/rat_za_energiju_severa_16975.html, приступљено 05. 05. 2015.
- Полеванов, Владимир, „Игра в Гольфстрим“, *Око Планеты*, 12.04.2012, доступно на: <http://oko-planet.su/pogoda/listpogoda/page,2,112118-vladimir-polevanov-igra-v-golfstrim.html>, приступљено 05. 05. 2015.
- Пророковић, Душан, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Београд: Службени гласник, 2012.
- Саркисов, Ашот и др., „Проблемы радиационной реабилитации арктических морей, способы и пути их решения“, *Арктик. Экология и экономика*, No1, 2011

- Сењина, Олга, „Теретни бродови бирају руски Арктик“, *Руска реч*, 8. фебруар 2013, http://ruskarec.ru/economics/2013/02/08/teretni_brodovi_biraju_ruski_arktik_19303.htm, приступљено 05. 05. 2015.
- Seversky, Alexander de, *Air Power; Key to Survival*, New York: Simon and Schuster, 1950.
- Singh, Abhijit, „The Creeping Militarisation of the Arctic“, *The Diplomat*, October 16 2013, доступно на: <http://thediplomat.com/2013/10/the-creeping-militarization-of-the-arctic>, приступљено 05. 05. 2015.
- Spohr, Alexandre Piffero et al., „The Militarization of the Arctic: Political, Economic and Climate Challenges“, *UFRGSMUN/UFRGS Model United Nations Journal*, Vol. 1, 2013.
- Stroeve, Jullienne et al., „Tracking the Arctic’s shrinking ice cover: another extreme September minimum in 2004.“, *Geophysical Research Letters*, Vol. 32, Issue 4, 2005, доступно на: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1029/2004GL021810/abstract>, приступљено 05. 05. 2015.
- Tedesco, Marco et al., „Record Summer Melt in Greenland in 2010“, *EOS, Transactions American Geophysical Union*, Vol. 92, Issue 15, 2011.
- „A Parliamentary Resolution on Iceland’s Arctic Policy“, Reykjavík: Approved at Althingi 139th legislative session March 28 2011, 2011.
- „Canada’s Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future“, Ottawa: Government of Canada, Minister of Indian Affairs and Northern Development and Federal Interlocutor for Métis and Non-Status Indians, 2009.
- „Council conclusions on developing a European Union Policy towards the Arctic Region“, Brussels: Council of the European Union, Foreign Affairs Council meeting, 12 May 2014.
- „Denmark, Greenland and the Faroe Islands: Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011-2020“, Copenhagen: Ministry of Foreign Affairs, 2011.
- „Developing a European Union Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps“, Brussels: European Commission, 26.02.2012.
- „European Parliament resolution of 12 March 2014 on the EU strategy for the Arctic 2013/2595(RSP)“, Strasbourg: European Parliament, 12 March 2014.
- „Finland’s Strategy for the Arctic Region 2013“, Helsinki: Prime Minister’s Office Publication, 16/2013, 2013.
- „National Strategy for the Arctic Region“, Washington: The President of the United States, May 10 2013, 2013.
- „New Building Blocks in the North: The next step in the Government’s High North Strategy“, Oslo: Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2009.
- „Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу“, Москва: Президент Российской Федерации, Пр – 1969 от 18 сентября 2008 г., 2008.
- „Sveriges strategi för den arktiska regionen“, Stockholm: Sveriges regering, 2012.

Интернет извори:

Arctic Council: <http://www.arctic-council.org>, приступљено 05. 05. 2015.

Barents Euro-Arctic Council: <http://www.beac.st>, приступљено 05. 05. 2015.

CIA World Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xq.html>, приступљено 05. 05. 2015.

Федерална служба државне статистике: <http://www.gks.ru>, приступљено 05. 05. 2015.

Global Ocean Exploration: <http://arcticocean.globaloceanexploration.com>, приступљено 05. 05. 2015.

Inupiat of Arctic Alaska: <http://arcticcircle.uconn.edu/HistoryCulture/Inupiat/>, приступљено 05. 05. 2015.

Руска реч: <http://ruskarec.ru>, приступљено 05. 05. 2015.

US Energy Information Administration: <http://www.eia.gov>, приступљено 05. 05. 2015.

Dusan Prorokovic

THE IMPACT OF „ARCTIC ISSUE“ ON EUROPEAN SECURITY

Resume

The 'Arctic issue' is becoming one of the most important questions in the international relations. There are three important issues regarding this region that makes it significant when it comes to international security: 1) its geostrategic importance, 2) the impact of climate change on melting the ice cover and biodiversity protection, 3) and exploitation of fossil fuels. We are witnessing a process of the Arctic militarization, and it is that from the power relations of the key geopolitical players, their goals and their mutual relationship that the speed of climate change, energy security and economic future of the European countries depends on. It is unfavorable for the European countries that the EU as a key factor in the European security is not directly involved in making key decisions about the future of the Arctic, and at the same time it is not militarily capable to establish itself as a factor in this process.

Keywords: *the Arctic, climate change, energy security, international security*

* Овај рад је примљен 27. априла 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 15. маја 2015. године.